

Özel Eğitimde Akran Zorbalığı: Öğretmen Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Çalışma

Peer Bullying in Special Education: A Qualitative Study Based on Teachers' Opinions

Turkish Journal of Special Education Research and Practice
2022, Volume 4 Number 1, p 64–90
<https://dergipark.org.tr/trsped>
DOI: 10.37233/TRSPED.2022.0123

Article History:
Received 12 February 2022
Revised 28 March 2022
Accepted 15 May 2022
Available online 15 May 2022

Nesime Kübra Terzioğlu ¹

Öz

İlkçağlardan itibaren yetersizliği olan bireylere karşı olumsuz davranış ve tutumların varlığı göze çarpmaktadır. Eğitim anlayışında meydana gelen bazı değişiklikler ve yetersizliği olan bireylerin ailelerinin hak arayışları sonucunda günümüzde bu bireylere karşı var olan bu olumsuz davranış ve tutumların oldukça azaldığı görülmektedir. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen özel gereksinimli öğrenciler hala zorba davranışlarla karşılaşmaktadır. Özel gereksinimli öğrencilerin yaşamış oldukları zorba davranışların her yönüyle bilinmesinin akran zorbalığının önüne geçilebilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Buradan yola çıkılarak bu araştırmanın amacı yetersizliği olan öğrencilerin yaşamış oldukları akran zorbalıkları ile ilgili özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerini incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımlarından durum deseni kullanılan bu araştırmaya özel eğitim öğretmenliği yapmakta olan 20 öğretmen katılmıştır. Araştırmanın verileri görüşme formu ve anket aracılığıyla toplanmıştır. Betimsel analiz yoluyla analiz edilen veriler tema ve alt temalar oluşturularak sunulmuştur. Araştırmanın sonucunda özel gereksinimli öğrencilerin sıklıkla zorba davranışlarla karşılaştıkları ve genellikle bu davranışlarda kurban rolünde oldukları görülmüştür. Zorba davranışlar ile mücadele konusunda normal gelişim gösteren öğrencilere, bu öğrencilerin ailelerine, öğretmenlere ve diğer okul personeline farkındalık, empati, davranış değiştirme konularında bilgilendirici çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Akran zorbalığı, zorbalık, özel gereksinimli bireyler, özel eğitim.

Abstract

Negative behaviors and attitudes towards individuals with disabilities have been observed since ancient times. It is seen that these negative behaviors and attitudes have decreased as a result of some changes in the understanding of education and the search for rights of the families of individuals with disabilities. Despite all these developments, these students still face bullying behavior. It is thought that knowing all aspects of bullying behaviors experienced by students with special needs will contribute to the prevention of peer bullying. The aim of this study is to examine the opinions of special education teachers about the peer bullying experienced by students with disabilities. 20 special education teachers participated in this research, which was designed according to the qualitative research approach. The data of the research were collected through interview form and questionnaire. The collected data were analyzed through descriptive analysis. As a result of the research, it has been seen that students with special needs frequently encounter bullying behaviors and they are generally in the role of victim in these behaviors. It is recommended to conduct informative studies on awareness, empathy, and behavior change for students who show normal development in combating bullying behaviors, their families and teachers.

Keywords: Peer bullying, bullying, individuals with special needs, special education.

Önerilen Atıf Şekli (Suggested Citation): Terzioğlu, N. K. (2022). Özel eğitimde akran zorbalığı: Öğretmen görüşlerine dayalı nitel bir çalışma. *Turkish Journal of Special Education Research and Practice*, 4 (1), 64-90. <https://doi.org/10.37233/TRSPED.2022.0123>

¹ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Bolu, Türkiye, e-posta: kubradeskin@ibu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2041-5049>

Giriş

Zorbalık tüm ulusların ve toplumların karşı karşıya olduğu büyük bir sorundur (Nansel vd., 2001; Olweus 1999). Zorbalık en temelde bir veya daha fazla akran tarafından bir veya bir grup çocuğa yönelik uygulanan olumsuz davranışlar olarak tanımlanabilir (Olweus, 1993). Başka bir tanımda ise zorbalık, daha güçlü bir çocuğun (fiziksel ya da sosyal olarak) daha zayıf bir çocuğa zarar verme niyetiyle saldırgan ve tekrarlayıcı davranışları olarak ifade edilmiştir (Olweus, 1997). Zorba davranışlar Şekil 1’de görüldüğü üzere fiziksel, sözel, ilişkisel, siber ya da cinsel olabilmektedir.

Şekil 1’de görülen tüm bu zorbalık türlerinde ortak nokta bu davranışların saldırgan eylemler içermesidir. Zorba ve zorbalığa uğrayan çocuk arasında güç dengesizliği vardır ve zorba davranışlar zamanla tekrarlanmaktadır (Espelage ve Swearer, 2003; Olweus, 1993; Smith, Schneider vd., 2004). Zorbalık davranışları okul çağındaki çocuklar arasında çok yaygın olmakla birlikte en çok okul binası içerisinde, okul bahçesinde ya da okula gidip gelirken yolda veya okul servisinde oluşmaktadır. Akran zorbalığı olaylarında bir çocuk sürekli kurban ya da zorba olabilir veya hem zorba hem de kurban olabilmektedir. Bazı olaylarda ise sadece zorbalığı gözlemleyen yani seyirci durumundadır.

Özellikle okullarda yaşanan zorbalığın çocukların güvenlik algıları ve okul deneyimleri üzerinde büyük bir etkisi vardır. Çocuklar günlerinin önemli bir bölümünü okulda arkadaşları ile geçirmektedir. Bu nedenle çoğu çocuk sürekli etkileşim halinde buldukları akranları tarafından zorbalığa uğrama korkusunu yaşamaktadır (White ve Loeber, 2008). Bu korku nedeniyle akran zorbalığından kaçınmak için çoğu çocuk derslere katılmama, okuldan kaçma ve okulun bazı alanlarından uzak durma gibi okul yaşantılarını olumsuz yönden etkileyen bazı yollar geliştirirler (Batsche ve Knoff 1994).

Akran zorbalığı, özel eğitim desteği alan çocuklar için geçmişten günümüze kadar gelen kalıcı sorunlardan biri olarak görülmektedir (Mishna, 2003; Rose vd., 2011). Geçmiş dönemlere bakıldığında toplumların genellikle özel gereksinimli çocukları ayırdığı ve normal gelişim gösteren akranlarından uzaklaştırdığı görülmektedir (Longmore ve Umansky, 2001). Örneğin, Amerikan Birleşik Devletleri’nde (ABD) yetersizliği olan çocuklar kardeşlerinden ve akranlarından farklı olarak ayrı özel eğitim okullarında eğitim görmekteydiler (Carter ve Spencer, 2006). Özel gereksinimli çocukların ayrı okullarda eğitim görmesi 1970’li yıllara kadar devam etti. Ancak bu görüş ailelerin hak arayışı sonucunda 1975 yılında ABD’de çıkan Individuals With Disabilities Education Act/ Engelli Bireylerin Eğitim Yasası’nda (IDEA) yetersizliği olan çocukların normal gelişim akranlarıyla aynı eğitim ortamlarına yerleştirilmesinin önü açıldı. Bu yasa ile uygulanmaya başlanan kaynaştırma eğitimi bu çocukların akademik başarılarına katkı sağlamasının yanı sıra topluma katılımlarını da artırdı (Ruijs ve Peetsma, 2009; Salend ve Garrick Duhaney, 1999). Kaynaştırma uygulamasında yetersizliği olan çocuklar artık akranlarıyla birlikte aynı ortamda eğitim görmeye başladılar. Ancak bu uygulamada dikkat edilmesi gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır. Kaynaştırma uygulamasında özel gereksinimli çocuklar ve diğer normal gelişim gösteren çocukların bilgilendirilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin bir arada mutlu bir şekilde eğitim görmeleri buna bağlıdır. Özel gereksinimli çocukların akran gruplarına tam olarak entegrasyonu sağlanamazsa çeşitli akran zorbalıkları ortaya çıkmaktadır ya da var olan zorba davranışlar artış göstermektedir (Rose vd., 2011).

Fiziksel Zorbalık

- Örneğin; itmek, tekme atmak, vurmak, saç-kulak çekmek...

Sözel Zorbalık

- Örneğin; ad/lakap takma, dalga geçmek, tehdit etmek, sözel kötü niyetli şaka yapmak...

İlişkisel Zorbalık

- Örneğin; gruptan dışlamak, ayrımcılık yapmak, dedikodu yapmak...

Siber Zorbalık

- Örneğin; İzinsiz şekilde başkalarının e-postalarını okumak, elektronik metinler aracılığı ile tehdit etmek...

Cinsel Zorbalık

- Örneğin; cinsel yorum ve şaka yapmak, asılmak, cinsel söylenti çıkarmak...

Şekil 1. Zorbalık türleri ve örnekler (Elliot, 1997 ve Shetgiri, 2013'ten uyarlanmıştır)

Zorbalık özel gereksinimli çocuklarda birçok hasara yol açabilmektedir. Bu çocuklar normal gelişim gösteren akranlarına kıyasla 2 kat daha fazla zorbalığa uğramaktadırlar (Carter ve Spencer, 2006; Van Cleave ve Davis, 2006). Bu yargıya benzer şekilde Rose vd. (2011), yapmış oldukları araştırmada normal gelişim gösteren çocuklara (%20-%30) kıyasla yetersizliği olan çocukların (%50 ve üzeri) daha fazla akran zorbalığı kurbanı olduklarını ortaya koymuşlardır. Zorbalık çocukların akademik başarılarının düşmesine, aşırı stres yüklenmelerine, etkinliklere katılımlarının azalmasına neden olmaktadır (Mishna, 2003). Yapılan araştırmalar zorbalıkta kurban olan/mağdur olan öğrencilerin okul devamsızlıklarının arttığını ve okulu bırakma oranlarının daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Reschly ve Christenson, 2006). Yine bir diğer çalışma; bu çocukların çocukluk depresyonu, akran reddi, kaygı, yalnızlık, düşük benlik saygısı gibi çeşitli uyum sorunları yaşadıklarını göstermiştir (Hawker ve Boulton, 2000). Ayrıca bu öğrencilerin fiziksel ve duygusal sağlık sorunları yaşadıkları görülmektedir (Nixon vd., 2011).

Akran zorbalığı ile ilgili artan bilgi ve araştırmalara rağmen özel gereksinimli öğrenciler arasında ve onlara yönelik yapılan zorbalıklara ilişkin sınırlı sayıda bilgiye ulaşılmaktadır (Morrison vd., 1994; Whitney vd., 1992). Bu durum biraz şaşırtıcıdır. Çünkü özel gereksinimli birçok öğrenci özellikle otizm spektrum bozukluğu, öğrenme güçlüğü gibi duygusal ve davranış bozukluğu olan çocuklar zorbalığa atfedilen bazı davranışları sergilemektedir. Bu davranışlara; dürtüsellik ve saldırganlık (Rodkin ve Hodges, 2003), duygusal sorumluluk ve kaygı (Grills ve Ollendick, 2002), öfke ve akademik başarısızlık (Olweus, 1993) örnek gösterilebilir.

Akran zorbalığı ve yetersizlik durumu arasındaki ilişkiyi inceleyen alanyazındaki ilk çalışmalardan birinde, özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren akranlarına kıyasla akran zorbalığı olaylarında daha çok yer aldıkları ve kurban/mağdur edilen kişi olma durumlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır (Whitney vd., 1994). Alan yazında var olan bazı çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren akranlarına kıyasla zorbalığa uğrama ve zorbalık yapma oranlarının daha fazla olduğu görülmüştür (Van Cleave ve Davis, 2006; Woods ve Wolke, 2004). Özel eğitim alanında akran zorbalığını inceleyen çalışmalar genellikle öğrencilerin almış oldukları yetersizlik tanısına ve okula yerleştirme durumlarını ele almışlardır. Örneğin yapılan bazı araştırmalarda öğrenme güçlüğü tanısı almış öğrencilerin tanı almayan akranlarına kıyasla daha fazla mağdur oldukları (Martlew ve Hodson, 1991; Norwich ve Kelly, 2004;

Sabornie, 1994; Savage, 2005) ve daha fazla zorbalık yaptıkları (Kaukiainen vd., 2002; Whitney vd., 1994) sonucuna varılmıştır. Dil ve konuşma bozukluğu olan ilköğretim öğrencilerinin normal gelişim gösteren akranlarına kıyasla daha fazla zorbalığa uğradıkları (Knox ve Conti-Ramsden, 2003), otizm spektrum bozukluğuna sahip olan öğrencilerin göstermiş oldukları sosyal etkileşim sınırlılıklarından dolayı tanı almayan akranlarına kıyasla daha fazla zorbalık olaylarına karıştıkları öğretmen görüşleriyle ortaya konmuştur (van Roekel, vd., 2010).

Alanyazında var olan çalışmalar yetersizlikle zorbalık arasındaki ilişkiyi ortaya koyma özelliği göstermektedir. Ancak özel gereksinimli bireylerin uğramış oldukları akran zorbalıklarının yaş, sınıf düzeyi, cinsiyet gibi özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığı konusunda yeterince çalışmaya ulaşılmamaktadır. Yine benzer şekilde bu çocukların hem kendi gibi özel gereksinimli bireylerden hem de normal gelişim gösteren yaşlıları ile girmiş buldukları zorbalık durumlarının araştırılmaya ihtiyacı vardır. Bu araştırma özel gereksinimli çocukların içine girmiş buldukları zorbalık durumlarını detaylı incelemek ve alanyazındaki bu boşlukları doldurmak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca mevcut araştırmada özel eğitim alanına yetersizliğe sahip olan çocuklar için akran zorbalığı ile nasıl baş edecekleri konusunda çözüm önerileri sunmaktadır. Buradan yola çıkarak bu araştırmanın amacı yetersizliği olan öğrencilerin yaşamış oldukları akran zorbalıkları ile ilgili özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına ayrıntılı yanıt aranmıştır.

1. Özel gereksinimli öğrencilerinize yönelik yapılan akran zorbalığı ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?
2. Akran zorbalığına maruz kalma durumları düşünüldüğünde sizce özel gereksinimli öğrenciler ve normal gelişim gösteren öğrenciler arasında fark var mıdır? Eğer varsa bu farkın nedeninin ne olduğunu düşünmektesiniz?
3. Özel gereksinimli öğrencilerin uğramış oldukları akran zorbalıklarında almış oldukları tanı kategorisine göre farklılıklar var mıdır?
4. Yetersizliği olan çocuklar en çok hangi akran zorbalığı türüne maruz kalmaktadır?
5. Yetersizliği olan çocukların akran zorbalığına uğrama durumları yaşlarına ve sınıf seviyelerine göre farklılık göstermekte midir?
6. Yetersizliği olan çocukların akran zorbalığına uğrama durumları cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
7. Özel gereksinimli öğrencileriniz uğramış oldukları akran zorbalıkları ile nasıl başa çıkmaktadırlar?
8. Özel gereksinimli çocukların uğramış oldukları akran zorbalıklarını önlemeye yönelik önerileriniz nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, özel eğitim öğretmenlerinin yetersizliği olan öğrencilerin yaşadığı akran zorbalıkları ile ilgili görüşlerini derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın verileri son yıllarda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan ve e-posta aracılığıyla gerçekleştirilen e-görüşme (elektronik posta görüşme) tekniği (Salman Yıkılmış, 2020) ile toplanmıştır. E-görüşme tekniği, katılımcı ve araştırmacının yüz yüze olduğu ortak bir zaman ve mekânı gerektirmeyen ve e-posta yoluyla gerçekleştirilen nitel görüşme tekniğidir (Linabary ve Hamel, 2017). Bu çalışmada e- görüşme tekniği ile veri toplanmasının nedeni; Covid-19 pandemi sürecinde hızla artan vaka sayılarıdır. Bu

teknik, katılımcıların ve araştırmacının aynı ortamda bulunmaksızın veri toplanmasına fırsat vermektedir. Ayrıca araştırmada kullanılan e-görüşme tekniği Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapmakta olan öğretmenlere kısa sürede ulaşabilmeyi ve veri toplayabilmeyi mümkün kılmıştır.

Katılımcılar

Bu çalışmaya Türkiye'nin çeşitli illerinde çalışmakta olan 20 özel eğitim öğretmeni katılmıştır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme göre belirlenmiştir. Araştırmaya katılacak olan öğretmenlerden; şu anda özel eğitim öğretmenliği yapması ve araştırmaya katılmaya gönüllü olması ölçütlerine sahip olması beklenmiştir. Katılımcı öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo 1'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1. Katılımcı öğretmenlere ilişkin demografik bilgiler (n = 20)

Tanımlayıcı Özellikler	F	%
Cinsiyet		
Kadın	12	60
Erkek	8	40
Yaş		
23	1	5
24	1	5
25	2	10
26	2	10
27	1	5
28	3	15
29	2	10
32	2	10
35	1	5
36	1	5
37	1	5
38	1	5
41	2	10
Hizmet Süresi		
1	5	25
2	6	30
3	1	5
4	1	5
5	3	15
6	1	5
11	1	5
12	1	5
14	1	5
Eğitim Durumu		
Lisans	17	85
Yüksek Lisans	2	10
Doktora	1	5
Mezun Olunan Öğretmenlik Programı		
Özel Eğitim Öğretmenliği	12	60
Sınıf Öğretmenliği	2	10
Okul Öncesi Öğretmenliği	2	10
Çocuk Gelişimi	3	15
Diğer	3	15
Çalıştığı Kurum/Sınıf		
Özel Eğitim Uygulama Okulu	4	20
Özel Eğitim Sınıfı	11	55
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	5	25

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın görüşme formu ve anket olmak üzere iki veri toplama aracı kullanılmıştır.

Görüşme Formu. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmaya katılan öğretmenler ile ilgili genel bilgiler elde etmek amacıyla demografik bilgi soruları yer almaktadır. Formda, katılımcı öğretmenlerin cinsiyetleri, yaşları, hizmet süreleri, eğitim durumları, mezun oldukları lisans programı ve şu anda çalıştıkları kurum/sınıf bilgilerine ilişkin birer soru yer almaktadır. Görüşme formunun ikinci bölümde ise görüşme soruları yer almaktadır. Bu sorular alan yazın taranarak ve araştırmacının merak ettikleri noktalar doğrultusunda yarı yapılandırılmış şekilde hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular özel eğitim alanında doktora derecesine sahip 2 uzmanın görüşüne sunulmuş ve sorular üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Uzman görüşü doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Anket. Görüşme sorularını desteklemek ve daha detaylı bilgilere ulaşmak amacıyla araştırmacı tarafından 14 soruluk 3'lü Likert Tipi cevaplardan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Hazırlanan anket formuna ilişkin görüşme sorularını değerlendiren uzmanlardan görüş alınmıştır. Gerekli düzenlemelerden sonra hazırlanan anket Google Forms uygulamasına geçirilerek çevrimiçi hale getirilmiştir. Anket linki, görüşme formu ile araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğretmenlerle paylaşılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri e-görüşme tekniği ile toplanmıştır. Bu teknik doğrultusunda öncelikle özel eğitim öğretmenliği yapan 30 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırmacı, bu katılımcıları telefonla arayarak araştırmanın amacı, konusu ve önemi hakkında bilgiler vermiştir. Bu görüşmelerin sonucunda araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 20 öğretmen belirlenmiştir. Görüşme formunu ve çevrimiçi anket linkini göndermek üzere bu öğretmenlerden e-posta adresleri alınmıştır. Araştırmacı tarafından katılımcı öğretmenlerin e-posta adreslerine görüşme formu ve anket linki elektronik olarak gönderilmiştir. Görüşme formunun ve anketin gönderimi tamamlandıktan sonra katılımcılarla telefon aracılığıyla yeniden görüşmeler yapılmış, sorular detaylı bir şekilde açıklanmış ve öğretmenlerin soruları yanıtlanmıştır. Görüşmelerin sonunda öğretmenlerden uygun oldukları zamanda araştırma sorularını yanıtlayıp tekrar araştırmacıya e-posta olarak göndermeleri ve anketi çevrimiçi doldurmaları istenmiştir. Araştırmanın veri toplama süreci yaklaşık 3 hafta sürmüştür.

Veri Analiz Süreci ve Güvenirlilik

Veri toplama süreci sonunda 2 tür veriye ulaşılmıştır. Bu veri türlerinden ilki katılımcıların ankete vermiş oldukları yanıtlardan ikincisi ise görüşme sorularına vermiş oldukları yanıtlardan oluşmaktadır. Toplanan anket verileri sıklık ve yüzde olarak grafiklerle sunulmuştur. Görüşme sorularından elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Katılımcı öğretmenler sırasıyla "Ö1, Ö2, Ö3...." şeklinde kodlanmıştır ve temaları desteklemek amacıyla kodlar kullanılarak doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Araştırmanın katılımcılarından gelen e-postalar incelenmiş, sorulara verilen yanıtlar üzerinde hiçbir şekilde değişiklik yapılmadan ayrı bir belge üzerine kaydedilmiştir. Kaydedilen belgelerin güvenilirliğini ölçmek amacıyla ikinci bir gözlemciden rastgele 5 e-posta seçmesini ve katılımcıların gönderdikleri yanıtlar ile araştırmacının veri kayıtlarını

karşılaştırması istenmiştir. Araştırmacı ve gözlemcinin veri kayıtları karşılaştırılmış ve güvenilirlik %100 olarak bulunmuştur.

Katılımcıların yanıtları aktarılan belge üzerinde soru soru bir araya getirilmiştir. Yani her bir sorunun altına katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar toplanmış ve değerlendirilmeye alınmıştır. Değerlendirmeler sonucunda tema ve alt temalar belirlenmiş, alt temaların söylenme sıklığına bakılmış ve bu analizler doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

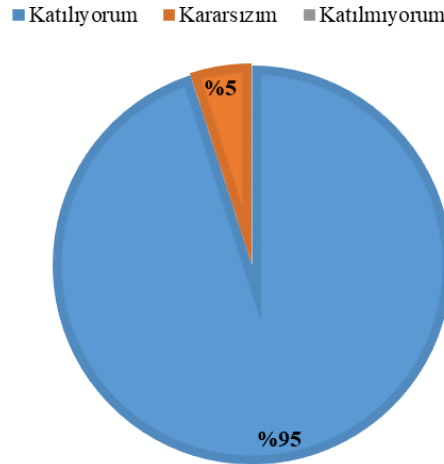
Bulgular

Araştırma bulguları iki ayrı bölüm altında verilmiştir. İlk olarak katılımcıların doldurmuş olduğu çevrimiçi anket bulguları grafiklerle analiz edilmiştir. İkinci bölümde ise görüşme sorularına öğretmenlerin vermiş olduğu yanıtlar doğrultusunda tema ve alt temalar yer almaktadır.

Birinci Bölüm: Anket Bulguları

Araştırma sürecinde katılımcılara bulguları desteklemek, daha detaylı bilgiler elde etmek amacıyla çevrimiçi bir anket uygulanmıştır. Anket sonuçları frekans ve yüzde olarak hesaplanmış ve grafiklerle analiz edilmiştir.

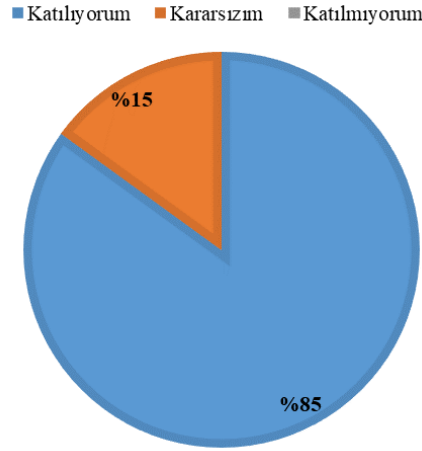
Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 1. maddesi “*Özel gereksinimli çocuklar akran zorbalığına uğrarlar*” şeklindedir. Öğretmenlerden bu maddeye “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 2’de sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 19’u (%95) “Katılıyorum” seçeneğini 1’i (%5) ise “Kararsızım” seçeneğini işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri bu cevaplar yetersizliğe sahip olan öğrencilerin akran zorbalığına uğradıklarını gösterir niteliktedir.

Şekil 2. “Özel gereksinimli çocuklar akran zorbalığına uğrarlar” maddesine ilişkin yanıtlar

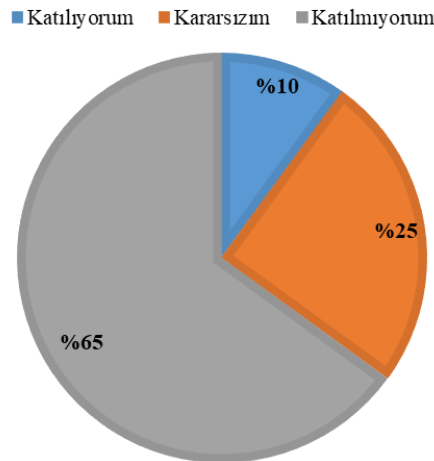
Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 2. maddesi “*Özel gereksinimli çocuklar normal gelişim gösteren çocuklara kıyasla daha çok akran zorbalığına uğrarlar*” şeklindedir. Öğretmenlerden bu maddeye “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 3’te sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 17’si (%85) “Katılıyorum” seçeneğini 3’ü (%15) ise “Kararsızım” seçeneğini

işaretlemiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplar özel gereksinimli öğrencilerin tanımayan akranlarına kıyasla daha çok zorbalığa uğradıklarını gösterir niteliktedir.

Şekil 3. “Özel gereksinimli çocuklar normal gelişim gösteren çocuklara kıyasla daha çok akran zorbalığına uğrarlar” maddesine ilişkin yanıtlar

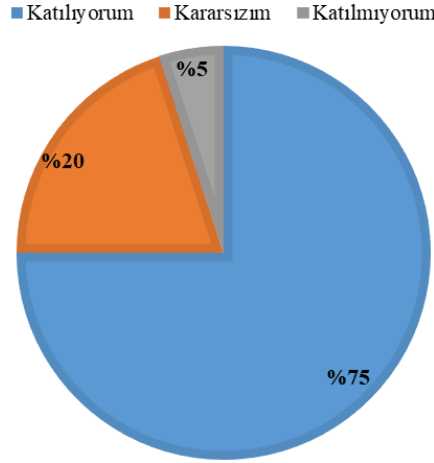
Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 3. maddesi “*Özel gereksinimli çocuklar en çok kendileri gibi tanı almış akranları tarafından zorbalığa uğrarlar*” şeklindedir. Öğretmenlerden bu maddeye “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 4’te sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 13’ü (%65) “Katılmıyorum” seçeneğini, 5’i (%25) “Kararsızım” seçeneğini, 2’si (%10) ise “Katılıyorum” yanıtını işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin kendisi gibi tanı almış diğer akranları tarafından zorbalığa uğramadığını gösterir niteliktedir.

Şekil 4. “Özel gereksinimli çocuklar en çok kendileri gibi tanı almış akranları tarafından zorbalığa uğrarlar” maddesine ilişkin yanıtlar

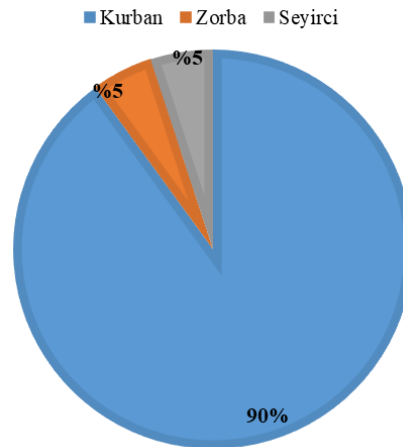
Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 4. maddesi “*Özel gereksinimli çocuklar en çok normal gelişim gösteren akranları tarafından zorbalığa uğrarlar*” şeklindedir. Öğretmenlerden bu maddeye “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin

verdiği yanıtlar Şekil 5'te sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 15'i (%75) "Katılıyorum" seçeneğini, 4'ü (%20) "Kararsızım" seçeneğini, 1'i (%5) ise "Katılmıyorum" yanıtını işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin en çok normal gelişim gösteren akranları tarafından zorbalığa uğradığını gösterir niteliktedir.

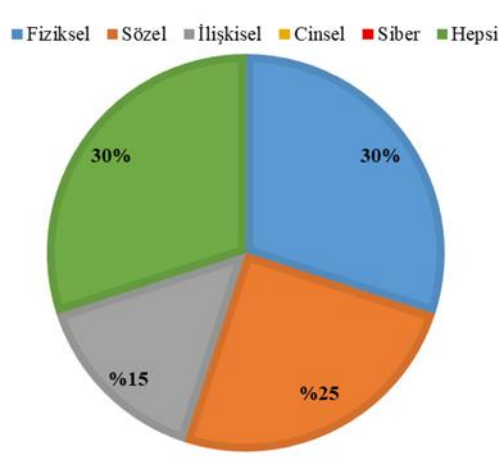
Şekil 5. "Özel gereksinimli çocuklar en çok normal gelişim gösteren akranları tarafından zorbalığa uğrarlar" maddesine ilişkin yanıtlar

Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 5. maddesinde "Yetersizliği olan öğrencilerin akran zorbalığına katılma durumlarını düşündüğünüzde en çok hangi rolde olduklarını gözlemlediniz?" şeklinde bir soru yer almaktadır. Öğretmenlerden bu maddeye "Kurban (zorbalığa uğrayan)", "Zorba (zorbalığı yapan)", "Seyirci (zorbalığa katılmayan-izleyici)" yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar aşağıdaki Şekil 6'da sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 18'i (%90) "Kurban" seçeneğini, 1'i (%5) "Zorba" seçeneğini, 1'i (%5) ise "Seyirci" işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin akran zorbalığına katılma durumlarında çoğunlukla kurban rolünde olduklarını yani zorbalığa uğrayan kişi olduklarını göstermektedir.

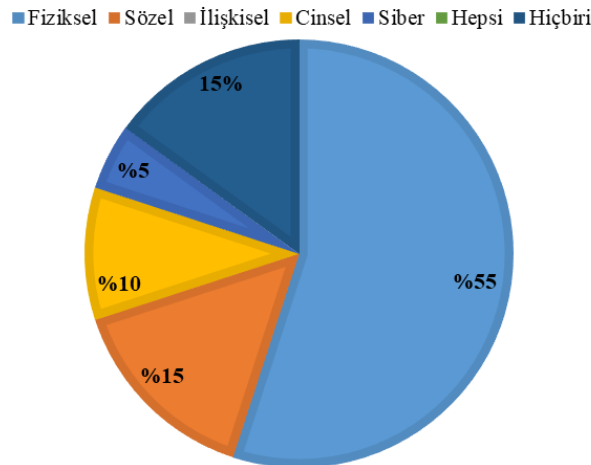
Şekil 6. Özel gereksinimli öğrencilerin zorbalık rolleri

Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 6. maddesinde “Yetersizliği olan öğrencilerin en çok hangi tür akran zorbalığı kurbanı olduğunuzu gözlemlediniz?” şeklinde bir soru yer almaktadır. Öğretmenlerden bu maddeye “Fiziksel Zorbalık”, “Sözel Zorbalık”, “İlişkisel Zorbalık”, “Cinsel Zorbalık”, “Siber Zorbalık” ve “Hepsi” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 7’de sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 6’sı (%30) “fiziksel zorbalık” seçeneğini, 5’i (%25) “Sözel Zorbalık” seçeneğini, 3’ü (%15) “İlişkisel Zorbalık” seçeneğini ve 6’sı (%30) ise “Hepsi” yanıtını işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin çoğunlukla fiziksel zorbalığa ve sözel zorbalığa uğradıklarını gösterir niteliktedir. Ayrıca katılımcıların büyük bir bölümü ise öğrencilerinin zorbalık türlerinden hepsine uğradıklarını belirtmişlerdir.

Şekil 7. Özel gereksinimli öğrencilerin en çok uğradığı akran zorbalığı türleri

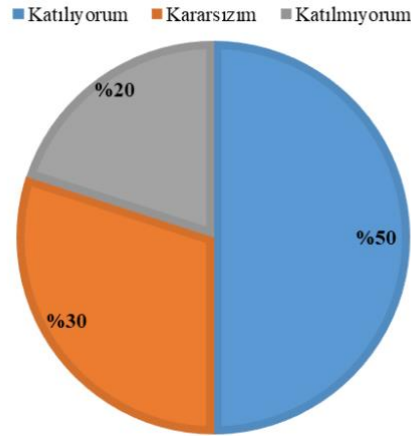
Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu 7.maddesinde “Yetersizliği olan öğrencilerin en çok hangi tür akran zorbalığını yaptığını gözlemlediniz?” şeklinde bir soru yer almaktadır. Öğretmenlerden bu maddeye “Fiziksel Zorbalık”, “Sözel Zorbalık”, “İlişkisel Zorbalık”, “Cinsel Zorbalık”, “Siber Zorbalık”, “Hepsi” ve “Hiçbiri” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 8’de sunulmuştur.

Şekil 8. Özel gereksinimli öğrencilerin en çok yaptığı akran zorbalığı türleri

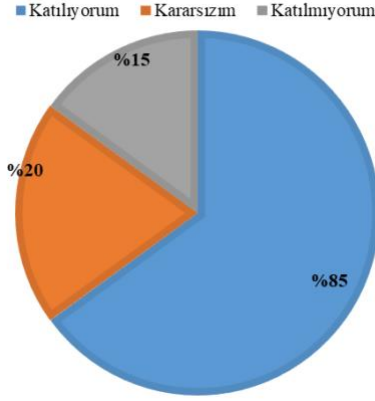
Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 11'i (%55) "fiziksel zorbalık" seçeneğini, 3'ü (%15) "Sözel Zorbalık" seçeneğini, 2'si (%10) "Cinsel Zorbalık" seçeneğini, 1'i (%5) ise "Siber Zorbalık" yanıtını araştırmacıyla paylaşmıştır. Katılımcılardan 3'ü (%15) ise "Hiçbiri" yanıtını vermiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin bu soruya vermiş olduğu yanıtlar incelendiğinde altıncı maddedeki sorunun yanıtı ile benzerlik gösterdiği göze çarpmaktadır. Yetersizliği olan öğrenciler hem kurban hem de zorba rolünü üstlendikleri zorbalıklarda en çok fiziksel zorbalığa ve ardından da sözel zorbalığa karışmaktadır.

Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 8. maddesi "*Özel gereksinimli öğrencilerin uğradıkları akran zorbalıkları sınıf seviyesi arttıkça artmaktadır*" şeklindedir. Öğretmenlerden bu maddeye "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 9'da sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 10'u (%50) "Katılıyorum" seçeneğini, 6'sı (%30) "Kararsızım" seçeneğini, 4'ü (%20) ise "Katılmıyorum" yanıtını işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin sınıf seviyeleri arttıkça daha çok akran zorbalığına uğradıkları ile ilgili bilgi vermektedir.

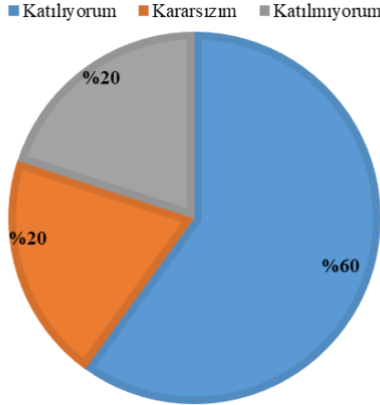
Şekil 9. "Özel gereksinimli öğrencilerin uğradıkları akran zorbalıkları sınıf seviyesi arttıkça artmaktadır" maddesine ilişkin yanıtlar

Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin dokuzuncu 9. maddesi "*Özel gereksinimli öğrencilerin yaşamış oldukları akran zorbalıkları aldıkları tanı kategorisine göre farklılaşmaktadır*" şeklindedir. Öğretmenlerden bu maddeye "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 10'da sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 13'ü (%85) "Katılıyorum" seçeneğini, 4'ü (%20) "Kararsızım" seçeneğini, 3'ü (%15) ise "Katılmıyorum" yanıtını işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin uğramış oldukları zorbalığın aldıkları tanı kategorisine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

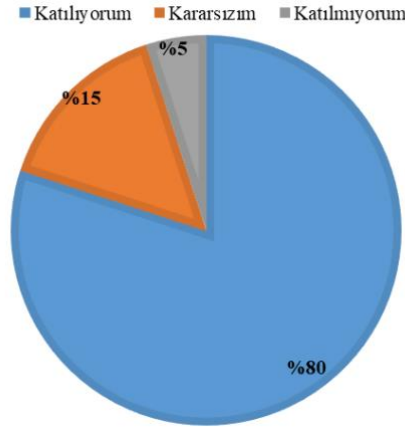
Şekil 10. “Özel gereksinimli öğrencilerin yaşamış oldukları akran zorbalıkları aldıkları tanı kategorisine göre farklılaşmaktadır” maddesine ilişkin yanıtlar

Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 10. maddesi “*Özel gereksinimli öğrencilerin yaşamış oldukları akran zorbalıkları cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır*” şeklindedir. Öğretmenlerden bu maddeye “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 11’de sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 12’si (%60) “Katılıyorum” seçeneğini, 4’ü (%20) “Kararsızım” seçeneğini, 4’ü (%20) ise “Katılmıyorum” yanıtını işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin uğradıkları akran zorbalıklarının cinsiyetlerine göre farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır.

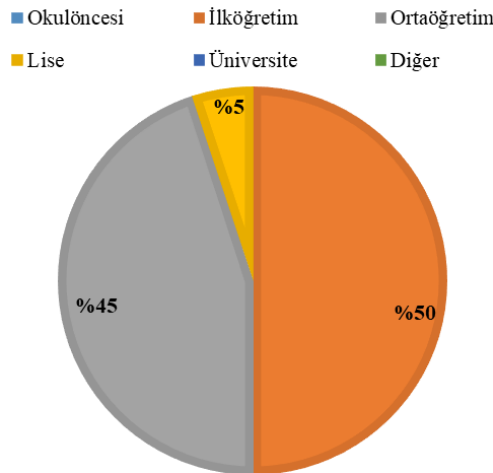
Şekil 11. “Özel gereksinimli öğrencilerin yaşamış oldukları akran zorbalıkları cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır” maddesine ilişkin yanıtlar

Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 11. maddesi “*Özel gereksinimli öğrencilerin uğradıkları akran zorbalıklarının türü cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır*” şeklindedir. Öğretmenlerden bu maddeye “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 12’de sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 16’sı (%80) “Katılıyorum” seçeneğini, 3’ü (%15) “Kararsızım” seçeneğini, 1’i (%5) ise “Katılmıyorum” yanıtını işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri bu cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin maruz kaldığı zorbalıkların türünün cinsiyetlerine göre değiştiğini gösterir niteliktedir.

Şekil 12. “Özel gereksinimli öğrencilerin uğradıkları akran zorbalıklarının türü cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır” maddesine ilişkin yanıtlar

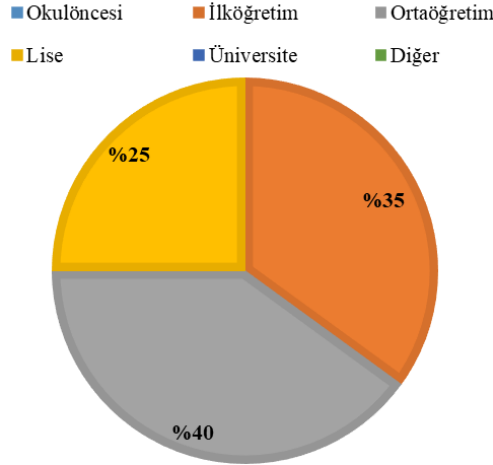
Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu 12. maddesinde “*Yetersizliği olan öğrenciler sizce en çok hangi sınıf düzeyinde akran zorbalığına uğramaktadır?*” şeklinde bir soru yer almaktadır. Öğretmenlerden bu maddeye “Okulöncesi”, “İlköğretim”, “Ortaöğretim”, “Lise”, “Üniversite”, “Diğer” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 13’te sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 10’u (%50) “İlköğretim” seçeneğini, 9’u (%45) “Ortaöğretim” seçeneğini, 1’i (%5) ise “Lise” yanıtını işaretlemiştir. Okulöncesi, üniversite ve diğer seçeneklerini ise hiçbiri işaretlememişlerdir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri bu cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin çoğunlukla ilk ve orta öğretimde akranları tarafından zorbalığa uğradıklarını ortaya koymaktadır.

Şekil 13. Özel gereksinimli öğrencilerin uğradıkları akran zorbalıklarının sınıf düzeyine göre durumu

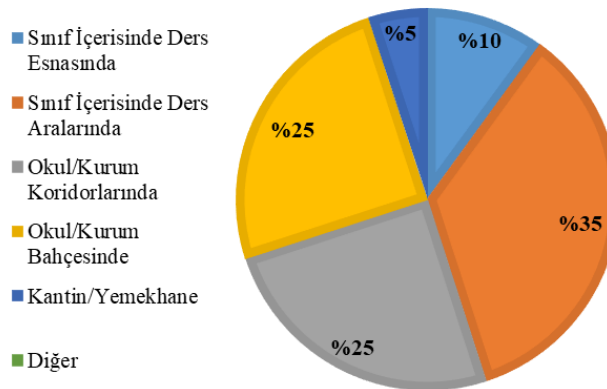
Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu 13. maddesinde “*Yetersizliği olan öğrenciler sizce en çok hangi sınıf düzeyinde akranlarına zorbalık yapmaktadır?*” şeklinde bir soru yer almaktadır. Öğretmenlerden bu maddeye “Okulöncesi”, “İlköğretim”, “Ortaöğretim”, “Lise”, “Üniversite”, “Diğer” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir. Bu maddeye özel eğitim öğretmenlerinin verdiği yanıtlar Şekil 14’te sunulmuştur. Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 8’i (%40) “Ortaöğretim” seçeneğini, 7’si (%35) “İlköğretim” seçeneğini, 5’i (%25) ise “Lise” yanıtını işaretlemiştir. Özel eğitim

öğretmenlerinin verdikleri bu cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin çoğunlukla ilk ve orta öğretimde akranlarına zorbalık uyguladıklarını göstermektedir. Ancak katılımcıların anketin 14. maddesindeki cevapları ile bu soruya verdikleri yanıtlar karşılaştırıldığında yetersizliği olan öğrencilerin lise düzeyinde akran zorbalığına uğramaktan daha çok yaptıkları söylenebilir.

Şekil 14. Özel gereksinimli öğrencilerin uğradıkları akran zorbalıklarının sınıf düzeyine göre durumu

Özel eğitim öğretmenlerinin doldurmuş olduğu anketin 14. maddesinde “*Yetersizliği olan öğrencinizin en çok hangi ortamlarda akran zorbalığına maruz kaldığını gözlemlediniz?*” şeklinde bir soru yer almaktadır. Öğretmenlerden bu maddeye “Sınıf İçerisinde Ders Esnasında”, “Sınıf İçerisinde Ders Aralarında”, “Okul/Kurum Koridorlarında”, “Kantinde”, “Okul/Kurum Bahçesinde”, “Diğer” yanıtlarından birini seçmesi beklenmiştir (Şekil 15). Araştırmaya katılan 20 özel eğitim öğretmeninden 7’si (%35) “Sınıf İçerisinde Ders Aralarında” seçeneğini, 5’i (%25) “Okul/Kurum Bahçesinde” seçeneğini, 5’i (%25) “Okul/Kurum Koridorlarında”, 2’si (%10) “Sınıf İçerisinde Ders Esnasında”, 1’i (%5) ise “Kantin/Yemekhane” yanıtını işaretlemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin verdikleri bu cevaplar yetersizliği olan öğrencilerin çoğunlukla sınıf içerisinde ve ders aralarında zorbalığa uğradıklarını göstermektedir. Bu durumu okul/kurumun bahçesinde ve koridorlarında yaşanan zorbalıklar izlemektedir.

Şekil 15. Özel gereksinimli öğrencilerin en çok akran zorbalığına uğradıkları ortamlar

İkinci Bölüm: Görüşme Bulguları

Araştırma sürecinde katılımcılara anket formunun yanı sıra yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Öğretmenlerin sorulara verdikleri yanıtlar tema ve alt temalarla birlikte ilerleyen başlıklarda sunulmuştur.

Özel Gereksinimli Öğrenciler ve Akran Zorbalığı. Özel eğitim öğretmenlerine yetersizliğe sahip olan öğrencileri ve akran zorbalığı hakkında ne düşündükleri sorulduğunda öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu bilgilendirme çalışmalarından söz etmiştir. Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmenler normal gelişim gösteren öğrenciler başta olmak üzere öğretmenlere, ailelere, okul idarecilerine ve diğer personellere özel gereksinimli öğrenciler hakkında bilgilendirme çalışmalarının yapılmasının zorbalık davranışlarını azaltabileceği görüşündedir. Örneğin katılımcı öğretmenlerden Ö7 bilgilendirme çalışmaları ile ilgili düşüncelerini *“Yetersizliği olan öğrencilerimizin uğramış oldukları akran zorbalığı normal gelişim gösteren öğrencilerin bilinçsizliğinden kaynaklanıyor bence. Normal gelişim gösteren çocuklara özel gereksinimli öğrencileri daha iyi tanıtırsak, onlarla olumlu iletişim kurabilecekleri aktiviteler planlarsak zorbalığı bitirme olasılığımız artacaktır.”* Ö12 ise *“Uygulama okulunda sınıf içerisinde öğrenciler birbirlerine karşı herhangi bir zorbalıkta bulunmamaktadır. Ancak normal gelişim gösteren karşı okulumuzdaki öğrenciler öğrencilerimizin durumunun farkında değildir. En çok zorbalığı normal gelişim gösteren öğrenciler özel gereksinimli öğrencilere yapmaktadır. Çünkü bu öğrenciler, özel gereksinim ile ilgili yeterli bilgiye sahip değildirler. Normal gelişim gösteren öğrencileri özel gereksinimli öğrencilerimizin durumu hakkında bilinçlendirmeli, küçük yaşlardan başlayarak bilgilendirme çalışmaları yapabiliriz.”* cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Katılımcı öğretmenlerden Ö5 ve Ö15 ise konuya farklı bir yönden bakmışlardır. Öğretmenlerimiz özel gereksinimli öğrencilerin yaptığı ve maruz kaldığı akran zorbalıklarının bu öğrencilerin sahip olduğu bazı sınırlılıklarından kaynaklandığını söylemişlerdir. Ö15 konu ile ilgili düşüncelerini *“Özellikle orta ağır özel gereksinimli çocuklar bazı ifade edici dil problemlerine sahip oldukları için isteklerini tam anlamıyla anlatamamanın verdiği rahatsızlıktan dolayı fiziksel zorbalığa başvurmuşlardır. Sözel iletişimi geliştirici çalışmalar yapmak, o çalışmalar verimli olmuyorsa çocukla çok fazla zaman geçirerek bedensel iletişim geliştirmek zorbalığın önüne geçmekte faydalı olmaktadır.”* cümleleri ile belirtmiştir.

Tablo 2. Zorbalığı azaltmak için önerilen bilgilendirme çalışmaları

Bilgilendirme Çalışmaları	F
Normal gelişim gösteren öğrencilere yönelik bilgilendirme çalışmaları	15
Öğretmenlere yönelik bilgilendirme çalışmaları	5
Ailelere yönelik bilgilendirme çalışmaları	4
İdarecilere ve diğer okul personellere yönelik bilgilendirme çalışmaları	1
Toplumun geneline yönelik bilgilendirme çalışmaları	1

Özel Gereksinimi Olan ve Olmayan Öğrencilerin Akran Zorbalığı Durumları Arasındaki Farklar. Araştırmaya katılan öğretmenlerin hepsi özel gereksinimli öğrenciler ve normal gelişim gösteren öğrencilerin katıldıkları akran zorbalığı durumlarını düşündüklerinde bu öğrencilerin aralarında bir fark olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı öğretmenler, Tablo 3’te görüldüğü gibi zorbalığın amacı, zorbalığın türü, zorbalığın yoğunluğu ve zorbalıkla baş etme yönünden iki grup öğrenci arasında farklılıklar olduğu görüşündedir.

Katılımcı 10 öğretmen, özel gereksinimli öğrenciler ve normal gelişim gösteren öğrencilerin akran zorbalığı durumlarının yoğunluk bakımından farklılık gösterdiğini

belirtmişlerdir. Bu öğretmenler özel gereksinimli öğrencilerin sahip oldukları yetersizliklerden dolayı daha fazla zorbalığa maruz kaldığı düşüncesindedir. Bu konuya ilişkin örneğin; Ö6 *“Normal gelişim gösteren akranlarına kıyasla özel gereksinimli öğrenciler daha sık akran zorbalığına uğramaktadır. Özel gereksinimli öğrenciler akademik becerilerde yaşadıkları sınırlılıklara ilave olarak sosyal becerilerde de yaşadıkları yetersizlikler dolayısıyla içinde buldukları toplumun onlardan bekledikleri sosyal ve toplumsal rolleri tam olarak karşılayamazlar. Bu sebeple olaylar ve durumlar karşısında istedik tepkileri veremeyebilirler. Bundan dolayı akranlarının zorbalıkları karşısında olası bir hedef haline gelmekte ve savunmasız kalmaktadırlar.”* Ö4 ise *“Özel gereksinimleri olan öğrenciler sahip oldukları sınırlılıklardan ve özelliklerinden dolayı normal gelişim gösteren öğrenciler tarafından kendileri gibi görünmedikleri için daha fazla akran zorbalığına maruz kalmaktadır.”* şeklinde düşüncelerini dile getirmişlerdir.

Tablo 3. Özel gereksinimi olan ve olmayan öğrencilerin zorbalık durumları farklılıkları

Zorbalık durumları arasındaki farklar	F
Zorbalığın yoğunluğu bakımından farklılıklar	10
Zorbalıkla baş etme yolları bakımından farklılıklar	6
Zorbalığın amacı bakımından farklılıklar	5
Zorbalığın türü bakımından farklılıklar	1

Araştırmaya katılan 6 öğretmen özel gereksinimli öğrencilerin zorbalığa uğradıkları zaman bununla genellikle baş edemediklerini, kendilerini koruyamadıklarını ve savunamadıklarını düşünmektedir. Bu öğretmenler ayrıca normal gelişimli öğrencilerin zorbalık durumlarıyla çeşitli yollarla baş etmeye çalıştığını ancak bu durumun yetersizliği olan öğrencilerde aynı şekilde olmadığını belirtmişlerdir. Bu konuda Ö10 *“Yaygın gelişim gösteren öğrenciler kendilerini ifade edebilen yani başlarına bir şey gelirse bunu dile getirebilen öğrencilerdir. Özel gereksinimi öğrencilerde bu durum daha farklıdır. Kendilerini ifade edemeyen öğrenciler bunu dile getirmekte zorlanır ya da hiç söyleyemez.”*, Ö14 *“Normal gelişim gösteren öğrenciler zorbalığa tepki gösterip kendini ifade edebilir, öğretmenine ve ailesine anlatabilir ancak özel gereksinimli öğrenciler kendini koruyamaz, tam olarak ifade edemez.”*, Ö18 ise *“Akran zorbalığına uğrayan normal gelişim gösteren çocuklar genelde kendilerini ifade edebiliyor, bir büyüğüne durumu anlatabiliyor veya kendisini savunmaya çalışabiliyor. Fakat özel gereksinimli bireyler kendilerini ifade etmekte sıkıntı çektiği gibi kendilerini savunmakta da yetersizler. Bu farkın gelişimsel farklılıklardan dolayı olduğunu düşünüyorum.”* şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Katılımcı öğretmenlerden 5'i özel gereksinimli öğrencilerin ve normal gelişim gösteren öğrencilerin yapmış oldukları zorbalıkların farklı amaçlarla yapıldığına dikkat çekmiştir. Öğretmenler özel gereksinimli öğrencilerin zorbalık davranışlarının çoğunlukla bilinçsizce yapıldığını belirtirken normal gelişimli akranların ise zorbalığı kasıtlı bir şekilde yaptıklarına dikkat çekmiştir. Ö2, bu konuda *“Zorbalık davranışlarını özel gereksinimli öğrenci genellikle bilinçsiz bir şekilde yaparken, normal öğrenci zorbalığı kasten ve eğlenmek için yapmaktadır.”*, Ö5 ise *“Özel eğitim öğrencilerinde kasti olarak zorbalık yapma amacı yoktur. Fakat normal gelişim gösteren öğrencilerde ciddi olarak karşı tarafı içsel olarak yaralamaya sebep olabilecek söylemler mevcut. Bunun sebebi ise daha ön planda olma, kendini üstün görme isteği olduğunu söyleyebilirim.”* şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Son olarak öğretmenlerden 1'i, zorbalığın türü bakımından iki öğrenci grubu arasındaki farka dikkat çekmiştir. Bu öğretmen özel gereksinimli öğrencilerin fiziksel zorbalığa, normal gelişimli öğrencilerin ise sözel zorbalığa daha sık başvurduğunu belirtmiştir.

Özel Gereksinimli Öğrencilerin Yaşamış Olduğu Akran Zorbalıklarının Tanılarına Göre Farklılıkları. Araştırmaya katılan 6 öğretmen yetersizliği olan öğrencilerin yaşamış olduğu akran zorbalığının tanı kategorisine göre değişmediğini belirtmişlerdir. Bu öğretmenler ister zihinsel yetersizliği olsun ister bedensel yetersizliği olsun her öğrencinin bu tanı kategorilerinden bağımsız olarak zorba davranışlara maruz kaldığını düşünmektedir. Tablo 4'te görüldüğü gibi katılımcı 12 öğretmen ise öğrencilerinin sahip oldukları tanıya göre yaşadıkları zorbalıklarda farklılıklar olduğunu belirtmiş olup bu öğretmenlerden 9'u bu farklılıkların özel gereksinimli öğrencinin almış olduğu tanının türünden kaynaklandığını, 3'ü ise yetersizliğin şiddetinden/derecesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Yetersizliğin türüne göre yaşanan zorbalığın değiştiğini düşünen öğretmenlerden Ö6 "*Yetersizlik türleri özel gereksinimli bireylerin uğradıkları zorbalık tür ve şiddetini etkiler. Örneğin; zihinsel yetersizliği olan bir birey "Geri zekâlı" şeklinde bir ifade ile zorbalığa maruz kalırken işitme ve görme yetersizliği olan bireyler "Kör-Sağır" şeklinde sözel şiddete maruz kalırlar.*", Ö4 "*Zihin yetersizliği olan ve otizmi olan çocukların daha fazla akran zorbalığına maruz kaldıklarını düşünüyorum.*", Ö7 "*Benim sınıfta bilişsel yönden iyi düzeyde olan bir işitme engelli bir öğrencim var, bu öğrencim zihinsel yetersizlik tanısı alan diğer öğrencilerimle öğretim yaptığımız esnada tembel vb. tabirler kullanarak dalga geçiyor ve alay ediyor.*" cümleleri ile bu düşüncelerini dile getirmişlerdir. Ayrıca son olarak bu konuda Ö16 ise "*Özel öğrenme güçlüğü tanısı alan bir çocukla zihinsel yetersizlik gösteren bir öğrencinin davranışları aynı olmadığı gibi uğradıkları zorbalık ve zorbalığa verdikleri tepkiler aynı olmaz. O yüzden yetersizlik türüne göre zorbalık durumları değişmektedir.*" şeklinde düşüncelerini belirtmiştir.

Yetersizliğin dercesine göre yaşanan zorbalık durumlarının farklılaştığını söyleyen öğretmenlerden Ö4 bu düşüncesini "*Bence hafif düzey tanısı alan öğrenciler daha az zorbalığa uğruyorlar. Ağır tanılı öğrenciler kendilerini ifade etme ve savunmada daha yetersiz kalmaktadırlar.*" şeklinde ifade etmiştir. Bu konuda Ö6 ise "*Yetersizlikten etkilenme düzeyleri öğrencilerin kendini savunma düzeyini etkileyeceği için uğradıkları zorbalığın şiddetini de belirler*" cümlesi ile yetersizliğin şiddeti ve zorbalığın ilişkisini ortaya koymuştur.

Tablo 4. Tanı kategorisi ve akran zorbalığı arasındaki ilişki

Taniya göre farklılıklar	F
Yetersizlik türüne göre farklılıklar	9
Yetersizliğin derecesine göre farklılıklar	3

Özel Gereksinimli Öğrencilerin Yaşamış Olduğu Akran Zorbalıklarının Sınıf Seviyesine ve Yaşa Göre Farklılıkları. Araştırmaya katılan öğretmenlere yaş ve sınıf seviyesine göre zorba davranışların değişip değişmediği sorulmuştur. Öğretmenlerin hepsi sınıf seviyesi ve yaşa bağlı olarak zorba davranışların değiştiğini söylemişlerdir. Tablo 5'te görüldüğü gibi 9 öğretmen sınıf seviyesi ve yaş arttıkça zorbalığın arttığını belirtmiştir. Ancak bu öğretmenler zorba davranışların ortaokul seviyesinde en yüksek seviyeye gelip liseye doğru azaldığını belirtmişlerdir. Bu konudaki düşüncelerini Ö7 "*İlkokul kademesinde olan öğrencilerin ortaokula doğru ve ortaokul kademesinde farkındalıklarının artması ile zorbalık en üst düzeye çıkmaktadır ve lise döneminde azalmaktadır.*", Ö8 "*Ortaöğretim seviyesindeki çocuklarda genelde gruplaşma ve diğerlerini dışlama daha fazla oluyor. Hele ki bu öğrencinin yetersizliği varsa mutlaka bir eğitim-öğretim yılı içerisinde birden fazla kez zorbalığa uğradığını görüyorum. Örneğin; dışlanma, alaycı bakışlar, lakap takma, dalga geçme vb. Daha ileriki yaşlarda özel eğitim hakkında daha bir farkındalığa sahip olabiliyorlar. Büyük yaş gruplarında ortaöğretime kıyasla daha az zorbalığın yaşandığını düşünüyorum.*" cümleleri ile dile getirmişlerdir.

Tablo 5. Sınıf seviyesi ve yaşa bağlı akran zorbalığı

Sınıf seviyesi ve yaşın artmasına bağlı olarak akran zorbalığı değişimi	F
Artan zorbalık	9
Azalan zorbalık	5
Tür değiştiren zorbalık	4
Amaç değiştiren zorbalık	2

Öğretmenlerden 5'i, sınıf ve yaş seviyesi arttıkça öğrencilerin farkındalık ve duyarlılıklarının da arttığını ve buna bağlı olarak zorba davranışların azaldığını düşünmektedir. Bu konuda Ö3 *"Yaş arttıkça akranlar özel gereksinimli öğrenciler hakkında daha çok bilgi sahibi olmaktadırlar. Bu durum onların duyarlılıklarını arttırmakta ve akran zorbalığından uzaklaşmaktadırlar."* şeklinde bilgi vermiştir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere katılımcı öğretmenlerden 4'ü, sınıf ve yaş seviyesinin artmasına bağlı olarak zorba davranışların türünün değiştiğine dikkat çekmişlerdir. Öğretmenler küçük yaş gruplarında fiziksel zorbalığın daha fazla olduğunu, yaş ilerledikçe bu zorbalığın yerini daha çok sözel zorbalığa bıraktığını düşünmektedir. Öğretmenlerden Ö15 *"İlkokul seviyesinde genel anlamda bir iletişim kanalı olmadığından dolayı daha çok fiziksel zorbalık görülmektedir. Ortaokul ve lise seviyelerinde çeşitli sözel bedensel iletişim kanalı oluşmuşsa zorbalık türü değişkenlik gösterebilmektedir. Fiziksel zorbalık yerine dalga geçme gibi sözel zorbalıklar da gözlemlenebilmektedir."*, Ö11 *"Fiziksel şiddet yerini sözel şiddete doğru değiştirebiliyor."* cümleleri ile kendilerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bu konuda Ö6, yaş arttıkça sözel ve fiziksel şiddetin yerini cinsel zorbalığa bıraktığını *"Temel eğitim (Okul Öncesi-İlkokul-Ortaokul) düzeyinde itme-çekme vb. gibi fiziksel ve lakap takma gibi sözel şiddet davranışlar ile karşılaşan özel gereksinimli birey, lise düzeyinde ergenlikten dolayı akranları tarafından daha çok cinsel zorbalığa maruz kalırlar."* şeklinde belirtmiştir.

Son olarak 2 öğretmen ise sınıf ve yaş seviyesi arttıkça zorba davranışların nedenlerinin değiştiğine vurgu yapmışlardır. Küçük yaş gruplarında öğrencilerin akranlarına istem dışı zorba davranışlarında bulduklarını ama yaş arttıkça yapılan zorbalıkların daha bilinçli olduğunu söylemişlerdir.

Özel Gereksinimli Öğrencilerin Yaşamış Olduğu Akran Zorbalıklarının Cinsiyete Göre Farklılıkları. Araştırmaya katılan 16 öğretmen akran zorbalığının cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşabileceği görüşünderken 4 öğretmen zorba davranışların cinsiyet ile ilişkisi olmadığını belirtmiştir. Cinsiyet ve zorbalığın ilişkisi olduğunu düşünen öğretmenler; bu düşüncelerini zorbalığın yaygınlığı, zorbalığın türü, zorbalığın kurbanı yönünden değerlendirmişlerdir. Tablo 6'da görüldüğü üzere öğretmenlerden 5'i cinsiyete bağlı olarak özel gereksinimli öğrencilerin uğramış oldukları zorbalıkların türünün değiştiğine vurgu yapmıştır. Katılımcı öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde, öğretmenler fiziksel zorbalığın erkek öğrenciler arasında sözel zorbalığın ise kız öğrenciler arasında daha yaygın olduğu düşüncesinde olduğu görüşündedir. Bu konuda Ö10 *"Erkek öğrencilerde zorba davranışların daha çok fiziksel olduğunu düşünüyorum fakat kız öğrencilerde akran zorbalığı daha çok sözel olabiliyor"*, Ö17 *"Fiziksel zorbalığın daha çok erkek öğrenciler arasında, sözel (dalga geçme, alay etme gibi) zorbalıkların ise daha çok kız öğrenciler arasında yaygın olduğunu düşünüyorum."*, Ö20 *"Cinsiyet bakımından zorbalığı değerlendirdiğimizde; zorbalığın türüne göre farklılar yaşanmaktadır. Fiziksel zorbalık erkekler arasında daha yaygınken, sözel zorbalık kızlar arasında daha fazla olabilmektedir."* şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenlerden 2'sinin kız öğrencilerin cinsel zorbalığa daha fazla uğradığı görüşündedir. Ö6 *"Kız öğrencilerin cinsel zorbalığa daha sık uğradığını görmekteyim"*, Ö19 *"Yaşanılan zorbalıkları değerlendirdiğimde kız öğrencilerin cinsel zorbalığa yaşadığına"*

daha çok şahit oldum” cümleleri ile kız öğrencilerin yaşadıkları cinsel zorba davranışlara dikkat çekmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenlerden 5’inin akran zorbalığını kurban yönünden değerlendirdikleri görülmektedir. Bu öğretmenler, kız öğrencilerin akran zorbalığına daha fazla maruz kaldığı düşüncesindedir. Ö3 konuya ilişkin *“Kız çocuklarına daha çok akran zorbalığı olduğunu düşünmekteyim.”* cümlesini kurmuştur. Bu 5 öğretmenin aksine katılımcı 3 öğretmen ise zorba davranışların mağdurlarının sıklıkla erkek öğrenciler olduğunu düşünmektedir. Son olarak öğretmenlerden 2’si akran zorbalığının erkek öğrenciler arasında daha fazla yaygın olduğunu belirtmiştir.

Tablo 6. Cinsiyete bağlı akran zorbalığı

Cinsiyet ve akran zorbalığı ilişkisi	F
Tür değiştiren zorbalık	5
Kurbanın kız öğrenci olduğu zorbalık	5
Kurbanın erkek öğrenci olduğu zorbalık	3
Erkek öğrenciler arasında daha yaygın olan zorbalık	2

Özel Gereksinimli Öğrencilerin Yaşamış Olduğu Akran Zorbalıklarının Türü.

Araştırmaya katılan öğretmenler, özel gereksinimli öğrencilerin birden fazla türde zorbalıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Tablo 7 incelendiğinde, özel gereksinimli öğrencilerin en çok karşılaştıkları zorbalık türlerinin sırasıyla sözel, fiziksel ve ilişkişel zorbalık olduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerden 2’si kız öğrencilerin en çok cinsel zorbalığa maruz kaldığını düşünürken diğer 2’si ise zorbalığın her türünü bu öğrencilerin yaşadığına dikkat çekmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin yaşadıkları zorbalık türleri

Yaygın olan zorbalık türleri	F
Sözel zorbalık	15
Fiziksel zorbalık	10
İlişkişel zorbalık	4
Hepsi	2

Özel Gereksinimli Öğrencilerin Akran Zorbalığı ile Baş Etme Yolları. Katılımcı öğretmenlerden 11’i özel gereksinimli öğrencilerin zorba davranışlar karşısında çözüm aradıklarını, 9’u ise bu öğrencilerin genellikle sessiz kalıp, hiçbir şey yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Kurban olan özel gereksinimli öğrencilerin zorbalık karşısında hiçbir şey yapmadıklarını düşünen öğretmenlerden Ö5 *“Özel gereksinimli öğrencilerim zorbalığa uğradıklarında sessiz kalıyorlar, kimseye bir şey söylemiyorlar ve içlerine kapanıyorlar”*, Ö6 *“Öğrencilerim zorba davranışlar karşısında genellikle tepkisiz kalıyorlar, ben bu davranışları gördüğümde öğrencilerimi korumaya çalışıyorum”* şeklinde kendilerini ifade etmişlerdir.

Tablo 8’de görüldüğü üzere öğrencilerin zorba davranışlarla çeşitli yollar baş etmeye çalıştıklarını düşünen öğretmenlerden 4’ü bu öğrencilerin zorbalığa uğradıklarında ortamdaki kaçtıklarını, uzaklaştıklarını gözlemlemişlerdir. Ö1 bu konuda *“Öğrencim teneffüste diğer normal gelişim gösteren akranları tarafından zorba davranışlara uğruyor. Bu davranışlar karşısında öğrencim hemen sınıfa koşarak o ortamdaki kaçıyor.”* şeklinde görüş bildirmiştir.

Öğretmenlerden diğer 4’ü ise bu öğrencilerin maruz kaldığı davranışa karşılık kendi öğrencilerin de aynı davranışı sergilediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcı 3 öğretmen ise kurban olan öğrencilerinin zorba davranışlar karşısında kendilerine şikâyete geldiklerini söylemişlerdir.

Tablo 8. Zorba davranışlarla baş etme yolları

Zorba davranış karşısında yapılanlar	F
Ortamdan kaçma ve uzaklaşma	4
Zorba davranışa aynı davranışla karşılık verme	4
Öğretmene şikâyet etme	3
Rehberlik servisine başvurma	1

Özel Gereksinimli Çocukların Uğramış Oldukları Akran Zorbalıklarının Önlemeye Yönelik Öğretmenlerin Önerileri. Özel gereksinimli öğrencilerin yaşadıkları akran zorbalıklarının önlenmesi için katılımcı öğretmenlerin önerileri değerlendirilmiştir. Bu öneriler Tablo 9’da verilmiş olup, bu tablo incelendiğinde 15 öğretmenin zorba davranışlarla farkındalığın artırılması ile baş edilebileceği görüşünde olduğu görülmektedir. Öğretmenler, öncelikle normal gelişim gösteren öğrenciler ve ailelerinin özel gereksinimli öğrenciler ile ilgili bilgilendirilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Öğretmenler düzenlenecek olan çeşitli seminerler, eğitimler ve toplantıların okullardaki normal gelişim gösteren öğrencilerin ve ailelerinin özel eğitime karşı olan duyarlılıklarının artıracağını düşünmektedirler. Farkındalık çalışmalarının sadece öğrenci ve ailelere değil toplumun geneline yönelik yapılması da katılımcı öğretmenlerin önerileri arasındadır. Bu konuda Ö4 “Akran zorbalığının önüne eğitimlerle geçebiliriz. Özellikle normal gelişim gösteren öğrenciler ve bu öğrencilerin aileleri eğitilmelidir. Farkındalığın artması ile akran zorbalıkları azalacaktır.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Katılımcı öğretmenlerden 3’ü farkındalık çalışmalarına ek olarak empati çalışmalarına okullarda yer verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu öğretmenler normal gelişim gösteren öğrencilerin kendilerini özel gereksinimli akranının yerine koymayı öğrenmesinin zorba davranışlarla mücadele konusuna katkı sağlayacağı görüşündedir. Empati çalışmaları konusunda Ö7 “Zorba davranışları empati çalışmaları ile ortadan kaldırmamız mümkündür. Normal gelişim gösteren öğrencilerin empati kurma yönü çeşitli eğitimlerle, drama çalışmalarıyla, tiyatro gösterileriyle, çizgi filmlerle geliştirilmelidir. Kendini yetersizliği olan öğrencinin yerine koyan akranların bir daha zorbalık yapmayacağı görüşündeyim” şeklinde görüşlerini bildirmiştir. Ayrıca diğer katılımcı 3 öğretmen ise davranış değiştirme çalışmalarının yapılarak zorba davranışların önüne geçilebileceği görüşündedir. Son olarak öğretmenlerden 1’i okullarda çeşitli denetimlerin yapılması gerektiği, bu denetimler sayesinde akran zorbalığının azalacağı düşüncesindedir.

Tablo 9. Zorba davranışları önleme yönelik öğretmenler önerileri

Zorba davranışları önleme yolları	F
Farkındalık geliştirme çalışmaları	15
Davranış değiştirme çalışmaları	3
Empati kurma çalışmaları	3
Denetim çalışmaları	1

Tartışma

Bu araştırmada yetersizliği olan öğrencilerin yaşamış oldukları akran zorbalıklarını özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak derinlemesine incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın bulguları özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren öğrencilere kıyasla daha fazla zorbalığa uğradıklarını, uğradıkları bu zorbalıkların sıklıkla normal gelişim gösteren akranları tarafından yapıldığını göstermektedir. Akran zorbalığı durumlarında yetersizliği olan öğrencilerin sıklıkla kurban rolünde oldukları, bu rollerdeyken genellikle sözel ve fiziksel zorbalığa maruz

kaldıkları belirlenmiştir. Yaşanılan bu zorbalıkların ortaokul düzeyinde çok fazla olduğu, lise ve sonrasında ise artan toplumsal bilinçle zorba davranışların azaldığı öğretmen görüşleri ile ortaya konmuştur. Ayrıca cinsiyet değişkenlerine bakıldığında, zorba davranışların kız öğrencilere daha fazla yapıldığı, kız öğrencilere sözel ve erkek öğrencilere ise fiziksel zorbalığın daha fazla yaşatıldığı görülmektedir. Zorbalığa uğrayan bu öğrencilerin genellikle zorbalık karşısında sessiz kaldıkları görülürken öte yandan ise bu zorbalıkla baş etmek için ortamdan kaçma, aynı zorban davranışla karşılık verme ve öğretmene şikâyet etme gibi davranışlarla zorbalığa çözüm aradıkları belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler akran zorbalığını ortadan kaldırmak için farkındalık, empati, davranış değiştirme ve denetim çalışmalarının yapılması gerektiğini önermektedir.

Araştırma sorularının ilkinde özel eğitim öğretmenlerine yetersizliği olan öğrencilerinin yaşadıkları zorbalık durumları hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Öğretmenlerin bu konuda en çok farkındalık çalışmaları üzerinde durduğu görülmüştür. Katılımcı öğretmenler, yetersizliği olan bireylere karşı toplumun eğitilmesiyle zorba davranışların ortadan kalkacağını düşünmektedir. Yapılan bir başka çalışmada benzer olarak toplumun tutumuna dikkat çekilmiştir. Longmore ve Umansky (2001) yapmış oldukları çalışmada yetersizliği olan öğrencilerin yaşlarına göre daha fazla zorbalık kurbanı olmasının nedenlerinden birinin toplumda bu öğrencilere yönelik var olan olumsuz algıların olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin hepsi özel gereksinimli öğrenciler ve normal gelişim gösteren öğrencilerin katıldıkları akran zorbalığı durumlarını düşündüklerinde iki grup öğrenci aralarında çeşitli farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler, özel gereksinimli öğrencilerin sahip oldukları yetersizliklerden dolayı daha fazla zorbalığa maruz kaldığını belirtmişlerdir. Alan yazında yetersizliği olan bireylerin normal gelişim gösteren öğrencilere kıyasla daha fazla zorba davranışla karşılaştığı çalışmalarla ortaya konmuştur (Longmore ve Umansky, 2001). Konu ile ilgili yapılan bir başka çalışmada yetersizliği olan öğrencilerin normal gelişim gösteren akranlarından 2 kat daha fazla zorbalığına karıştıkları sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada yetersizliği olan bireyler akran zorbalığında sadece kurban olarak değil aynı zaman da zorba olarak da normal gelişim gösteren öğrencilere kıyasla daha fazla rol aldıkları belirtilmiştir (Rose vd., 2011). Araştırmanın bu bulgusu mevcut çalışma ile örtüşmemektedir. Çünkü mevcut çalışmada araştırmaya katılan öğretmenler, yetersizliği olan öğrencilerinin zorbalık durumlarında genellikle kurban rolünde olduklarını belirtmiş, zorbalık rollerinin ise fazla olmadığını ifade etmişlerdir.

Bu araştırmada öğretmenlerin görüşlerine bağlı olarak özel gereksinimli öğrencilerin zorbalığa uğradıkları zaman bununla genellikle baş edemediklerini, kendilerini koruyamadıklarını ve savunamadıklarını sonucuna varılmıştır. Bu duruma ek olarak katılımcı öğretmenler, normal gelişimli öğrencilerin zorbalık durumlarıyla çeşitli yollarla baş etmeye çalıştığını ancak bu durumun yetersizliği olan öğrencilerde aynı şekilde olmadığını belirtmişlerdir. Araştırmanın bu bulgusuna benzer olarak yapılan bir çalışmada normal gelişim gösteren çocukların zorbalıkla karşılaştıklarında bir yetiştirene yaşadığı durumu söyleme, problem çözme becerilerini geliştirme ya da zorbalık yapan akranı ile arasına mesafe koyma gibi çeşitli başa çıkma yollarını kullandıkları görülmüştür. Özel gereksinimli çocukların bu konuda güçlükler yaşadıkları ancak bu öğrencilerin de zorbalıkla baş etme yöntemlerini kullanılabileceği düşünülmektedir (Camodeca ve Goossens, 2005; Shelley ve Craig, 2010).

Öğrencilerin almış oldukları taniya göre yaşadıkları zorbalıkların nasıl değiştiği konusunda katılımcı öğretmenler iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Öğretmenlerin tanınan

türüne ve şiddetine/derecesine göre öğrencilerin yaşadıkları zorbalığın da değiştiğini ifade etmişlerdir. Araştırma bulguları zihinsel yetersizlik gösteren bir öğrencinin öğrenme güçlüğü gösteren diğer bir öğrenciye kıyasla daha fazla zorbalık yaşadığını göstermiştir. Ayrıca orta-ağır düzeyde zihinsel yetersizlik yaşayan bir öğrencinin hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip akranına göre daha fazla zorbalık durumuna girdikleri bulunmuştur. Whitney vd. (1994), yapmış oldukları çalışmada hafif düzeyde öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilerin %55'inin, orta düzeyde öğrenme güçlüğüne sahip öğrencilerinin ise %78'inin zorbalık kurbanı olduklarını belirtmiştir. Bu çalışma, araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Yetersizliği olan öğrencilerin yaşadıkları akran zorbalıkları türlerine göre incelendiğinde; kız ve erkek öğrenci ayırt etmeksizin sözel ve fiziksel zorbalığın daha yaygın olduğu görülmüştür. Cinsiyetlerine göre yaşanan zorbalıklar değerlendirildiğinde ise genellikle kız öğrencilerin sözel, erkek öğrencilerin ise fiziksel zorbalık kurbanı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcı öğretmenler, cinsel zorbalığın ise erkek öğrencilere kıyasla kız öğrencilere daha fazla yapıldığı kanısındadır. Bu bulguya benzer olarak; Hartley vd. (2015), yapmış oldukları çalışma sonucunda erkek öğrencilerin ilişkisel ve fiziksel, kız öğrencilerin ise sözel zorbalığa daha fazla karıştığı sonucuna ulaşmışlardır.

Özel gereksinimli öğrencilerin uğradıkları zorbalık türleri arasında en yaygın olanlardan birinin fiziksel zorbalık olduğu çalışmalarla ortaya konmuştur (Hartley vd., 2015; Rose vd., 2009; Rose vd., 2011). Alanyazındaki çalışmalar bu durumun özel gereksinimli birçok çocuğun genellikle iletişim ve sosyal becerilerde yaşadıkları sınırlılıklara bağlamaktadır (Carter ve Spencer, 2006; Kuhne ve Weiner, 2000). Yaşadıkları bu sınırlılıklardan dolayı yetersizliği olan çocuklar sözsüz iletişim yollarını yanlış yorumlayabilmektedir (Mishna, 2003; Sabornie, 1994).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda özel gereksinimli öğrencilere uygulanan zorba davranışların ortaokul düzeyinde çok fazla olduğu ve bu davranışların öğrencilerin yaşları arttıkça azaldığı belirlenmiştir. Yapılan bir çalışmada bu bulguya benzer olarak özellikle ortaokul 6.sınıf seviyesinde akran zorbalığının fazla oluşuna dikkat çekilmiştir (Aydar, 2019). Ayrıca yine aynı çalışmada öğrencilerin yaşı arttıkça sosyal ortama alışmaları ve birbirlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini öğrenmeleri nedeniyle zorbalığın azaldığı belirtilmiştir.

Araştırmanın bulguları kız ve erkek öğrencilerin yaşadıkları zorbalık türlerinde farklılıklar olduğunu göstermiştir. Kız öğrenciler sözel erkek öğrenciler ise fiziksel zorbalığı daha çok yaşamaktadır. Ayrıca zorbalık erkek öğrenciler arasında daha yaygındır. Başka bir deyişle zorba davranışlarda zorba rolünde olan kişi genellikle erkektir, kız öğrenciler zorbalık yapmaktan erkeklere kıyasla daha uzak durmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda bu bulgularla benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin bir çalışmada erkek akranların özel gereksinimli öğrencilere genellikle ilişkisel ve fiziksel zorbalık yaptıkları; kız akranların ise bu öğrencilere genellikle sözel zorbalık yaptıkları görülmektedir. Erkek akranlar, özel gereksinimli öğrencilere kız akranlarına kıyasla daha çok zorbalık yapmaktadır. Bu durumun nedeni olarak kız çocuklarının yetersizlik durumuna karşı daha duyarlı olması gösterilebilir (Hartley vd., 2015). Zorbalık yapan kişi olarak bakıldığında erkeklerin kızlara göre daha fazla zorbalık yaptıkları görülmesine rağmen zorbalığa uğrama durumlarının eşit olduğu görülmektedir.

Yetersizliği olan bireyler zorba davranışlarla karşılaştıklarında genellikle sessiz kalmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenler; öğrencilerinin zorba davranış karşısında sustuğunu, sessiz kaldığını ve bu davranış karşısında bir şey yapmadıklarını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda bu öğrencilerin zorbalıkla baş etme yolu olarak ortamdaki

uzaklaşma ve kaçma davranışı sergilediklerini ya da zorbaya aynı davranışla karşılık vermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çok az öğretmen ise öğrencilerinin zorbayı kendilerine şikâyet ettiklerini ifade etmiştir. Alanyazında özel gereksinimli öğrencilerin aksine normal gelişim gösteren öğrencilerin yetişkinden yardım isteme, zorba ile arasına mesafe koyma, problem çözme becerilerini geliştirmeye çalışma gibi bir takım zorbalıkla baş etme yollarını kullandıkları görülmektedir. Aynı zamanda bu yolları yetersizliği olan öğrencilerinde rahatlıkla kullanabileceği belirtilmektedir (Camodeca ve Goossens, 2005; Shelley ve Craig, 2010).

Özel gereksinimli öğrencilerin yaşadıkları akran zorbalıklarının azalması ve ortadan kalkması için araştırmaya katılan öğretmenler farkındalık çalışmalarına dikkat çekmiştir. Öğretmenler özellikle normal gelişim gösteren öğrencilerin ve ailelerinin özel eğitim hakkında bilgilendirilmesi gerektiği kanaatindedir. Katılımcılar, aynı zamanda sadece öğrenci ve aileleri değil öğretmenlerin ve diğer okul personellerinin de yetersizliği olan öğrenciler konusunda bilgi sahibi olmalarının zorba davranışları engelleyebileceği görüşündedir. Farkındalık çalışmalarının yanı sıra öğretmenler; davranış değiştirme, empati ve denetim çalışmalarının da sağlanmasının özel eğitimde akran zorbalığını önleyebilecek çalışmalar arasında görmektedirler.

Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak ileride yapılacak olan çalışmalara ve uygulamaya yönelik bazı öneriler üretilebilir. Bu araştırma kapsamında özel eğitim öğretmenliği yapan öğretmenlerden görüş alınmıştır. Ancak akran zorbalığı neredeyse her sınıf ve okullarda gözlemlenmektedir. Bu bakımdan özel gereksinimli öğrencilerin yaşamış oldukları zorbalıklar ile ilgili sınıf öğretmenlerinin ve diğer branş öğretmenlerinin de görüşleri alınabilir. Akran zorbalığının önüne geçebilmek noktasında öğretmenlerin gözlemleri ve görüşleri çok önemlidir. Ayrıca sadece öğretmenlerin değil okul idarecilerinin ve diğer personellerin, ailelerin de bu konudaki görüşlerini almak yetersizliği olan öğrencilerin yaşadıkları akran zorbalıklarına daha derinlik kazandırabilir. Bunlara ek olarak özel gereksinimli öğrencilerin görüşleri alınabilir, nitel çalışmaların yanı sıra nicel çalışmalar ile ilgili alan yazın genişletilebilir. Uygulamaya yönelik olarak ilgili bakanlıkların ve okulların iş birliği ile özel gereksinimli öğrenciler ile ilgili farkındalık çalışmaları yapılabilir. Öğretmenlere, öğrencilere ve ailelere bu öğrencilerin özellikleri, gereksinimleri ve diğer birçok konuda bilgilendirici çeşitli eğitim, seminer ve çalıştayların düzenlenmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Card, N. A., Stucky, B. D., Sawalani, G. M., & Little, T. D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence. *Child Development, 79*, 1185–1229. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01184.x>
- Carter, B. B., & Spencer, V. G. (2006). The fear factor: Bullying and students with disabilities. *International Journal of Special Education, 21*(1), 11–23.
- Elliot, M. (1997). *101 Ways of Dealing with Bullying*. Hodder Childrens's Book.
- Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? *School Psychology Review, 32*(3), 365–383. <https://doi.org/10.1080/02796015.2003.12086206>
- Hartley, M. T., Bauman, S., Nixon, C. L., & Davis, S. (2015). Comparative study of bullying victimization among students in general and special education. *Exceptional Children, 81*(2), 176-193. <https://doi.org/10.1177/0014402914551741>

- Hawker, D. S. J., & Boulton, M. J. (2000). Twenty year's research on peer victimization and psychosocial maladjustment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 441–455. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00629>
- Jimerson, S. R., Swearer, S. M., & Espelage, D. L. (2010). *Handbook of bullying in schools: An international perspective*. NY: Routledge.
- Kaukiainen, A., Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Tamminen, M., Vauras, M., Maki, H., et al. (2002). Learning difficulties, social intelligence, and self-concept: Connections to bully-victim problems. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43, 269–278. <http://doi.org/10.1111/1467-9450.00295>
- Knox, E., & Conti-Ramsden, G. (2003). Bullying risks of 11-year-old children with specific language impairment (SLI): Does school placement matter? *International Journal of Language & Communication Disorders*, 38, 1–12. <http://doi.org/10.1080/13682820304817>
- Kuhne, M., & Wiener, J. (2000). Stability of social status of children with and without learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 213, 64–75. <https://doi.org/10.2307/151110>
- Linabary, R. J., & Hamel, A. S. (2017). Feminist online interviewing: ongoing issues of power, resistance and reflexivity in practice. *Feminist Review*, 115, 97–113. <https://doi.org/10.1057/s41305-017-0041-3>
- Longmore, P., & Umansky, L. (Eds.). (2001). *The new disability history*. New York University Press.
- Martlew, M., & Hodson, J. (1991). Children with mild learning difficulties in an integrated and in a special school: Comparisons of behaviour, teasing and teachers' attitudes. *British Journal of Educational Psychology*, 61(3), 355–372. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.1991.tb00992.x>
- Mishna, F. (2003). Learning disabilities and bullying: Double jeopardy. *Journal of Learning Disabilities*, 36(4), 336–347. <https://doi.org/10.1177/00222194030360040501>
- Morrison, G. M., Furlong, M. J., & Smith, G. (1994). Factors associated with the experience of school violence among general education, leadership class, opportunity class, and special day class pupils. *Education and Treatment of Children*, 17(3), 356–369.
- Nixon, C. L., Linkie, C. L., Coleman, P., & Fitch, C. (2011). Relational victimization and somatic complaints during adolescence. *Journal of Adolescent Health*, 49(3), 294–299. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2010.12.018>
- Norwich, B., & Kelly, N. (2004). Pupils' views on inclusion: Moderate learning difficulties and bullying in mainstream and special schools. *British Educational Research Journal*, 30(1), 43–65. <https://doi.org/10.1080/01411920310001629965>
- Olweus, D. (1993). Bully/victim problems among schoolchildren: Long-term consequences and an effective intervention program. In S. Hodgins (Ed.), *Mental disorder and crime* (pp. 317–349). Sage.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495–510. <https://doi.org/10.1007/BF03172807>
- Reschly, A. L., & Christenson, S. L. (2006). Prediction of dropout among students with mild disabilities: A case for the inclusion of student engagement variables. *Remedial and Special Education*, 27(5), 276–292. <https://doi.org/10.1177/07419325060270050301>

- Rose, C. A., Espelage, D. L., Aragon, S. R., & Elliot, J. (2011). Bullying and victimization among students in special education and general education curriculum. *Exceptionality Educational International*, 21(3), 2–14. <https://doi.org/10.5206/eei.v21i3.7679>
- Rose, C. A., Monda-Amaya, L. E., & Espelage, D. L. (2011). Bullying perpetration and victimization in special education: A review of the literature. *Remedial and Special Education*, 32(2), 114–130. <https://doi.org/10.1177/0741932510361247>
- Ruijs, N. M., & Peetsma, T. T. (2009). Effects of inclusion on students with and without special educational needs reviewed. *Educational Research Review*, 4(2), 67–79. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2009.02.002>
- Sabornie, E. J. (1994). Social–affective characteristics in early adolescents identified as learning disabled and nondisabled. *Learning Disability Quarterly*, 17(4), 268–279. <https://doi.org/10.2307/1511124>
- Salend, S. J., & Garrick Duhaney, L. M. (1999). The impact of inclusion on students with and without disabilities and their educators. *Remedial and Special Education*, 20(2), 114–126. <https://doi.org/10.1177/074193259902000209>
- Salman Yıkılmış, M. (2020). Nitel araştırmalarda e-görüşme tekniği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 183-197. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.556296>
- Savage, R. (2005). Friendship and bullying patterns in children attending a language base in a mainstream school. *Educational Psychology in Practice*, 21(1), 23–36. <https://doi.org/10.1080/02667360500035140>
- Shetgiri, R. (2013). Bullying and victimization among children. *Advances in pediatrics*, 60(1), 33-51. <https://doi.org/10.1016/j.yapd.2013.04.004>
- Smith, J. D., Schneider, B. H., Smith, P. K., & Ananiadou, K. (2004). The effectiveness of whole-school antibullying programs: A synthesis of evaluation research. *School Psychology Review*, 33(4), 547–560. <https://doi.org/10.1080/02796015.2004.12086267>
- Van Cleave, J., & Davis, M. M. (2006). Bullying and peer victimization among children with special health care needs. *Pediatrics*, 118(4), 1212–1219. <https://doi.org/10.1542/peds.2005-3034>
- van Roekel, E., Scholte, R. H. J., & Didden, R. (2010). Bullying among adolescents with autism spectrum disorders: Prevalence and perception. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40(1), 63–73. <http://doi.org/10.1007/s10803-009-0832-2>
- Whitney, I., Nabuzoka, D., & Smith, P. K. (1992). Bullying in schools: Mainstream and special needs. *Support for Learning*, 7(1), 3–7. <http://doi.org/10.1111/j.1467-9604.1992.tb00445.x>
- Whitney, I., Smith, P. K., & Thompson, D. (1994). Bullying and children with special needs. In K. Smith, & S. Sharp (Eds.), *School bullying: Insights and perspectives* (pp. 213–240). Routledge.
- Woods, S., & Wolke, D. (2004). Direct and relational bullying among primary school children and academic achievement. *Journal of School Psychology*, 42(2), 135–155. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2003.12.002>

Extended Summary

Peer Bullying in Special Education: A Qualitative Study Based On Teachers' Opinions

Introduction

Bullying is a major problem facing all nations and societies (Nansel et al., 2001; Olweus 1999). Bullying can basically be defined as negative behaviors perpetrated by one or more peers towards one or a group of children (Olweus, 1993). In another definition, bullying is expressed as aggressive and repetitive behaviors of a stronger child (physically or socially) with the intention of harming a weaker child (Olweus, 1997). Although bullying behaviors are very common among school-age children, they mostly occur in the school building, school yard, on the way to and from school, or on the school bus. In cases of bullying, a child can be a permanent victim or a bully, or both a bully and a victim. In some cases, it is only the observer of the bullying, that is, the spectator.

Peer bullying is seen as one of the permanent problems from the past to the present for children receiving special education (Mishna, 2003; Rose et al., 2011). To eliminate bullying, it is necessary to know deeply about the behaviors experienced by students with disabilities. The aim of this study is to examine the opinions of special education teachers about peer bullying experienced students with disabilities. For this purpose, answers to the following research questions were sought.

1. What are your thoughts on peer bullying against your students with special needs?
2. Considering their exposure to peer bullying, do you think there is a difference between students with special needs and students with normal development? If yes, what do you think is the reason for this difference?
3. Are there any differences in the peer bullying of special needs students according to the diagnosis category they have received?
4. Which type of peer bullying are most often exposed to children with disabilities?
5. Does peer bullying of children with disabilities differ according to their age and grade levels?
6. Does the situation of being bullied by children with disabilities differ according to their gender?
7. How do your students with special needs cope with the peer bullying they suffer?
8. What are your suggestions for preventing peer bullying of children with special needs?

Method

The case study design, which is one of the qualitative research approaches, was used in this study to examine in depth the views of special education teachers about peer bullying of their students with disabilities. 20 currently working teachers in the field of special education constitute the participants of the study. The data of the research was collected by the e-interview technique, which has been widely used in recent years and is carried out via e-mail. Open-ended questions were asked to the teachers. An online questionnaire was also administered. At the end of the data collection process, 2 type of data was obtained. The first consists of the answers given by the participants to the survey, and the second from the answers they gave to the interview questions. The collected survey data

are presented in graphics as frequency and percentage. The data obtained from the interview questions were evaluated with the descriptive analysis method.

Results

The following conclusions were determined from the data of the research.

- 1) Students with special needs are exposed to more bullying behavior compared to their normally developing peers.
- 2) Awareness studies should be widespread to eliminate peer bullying. These awareness activities should be carried out especially for students with normal development, teachers, and families.
- 3) There are differences between the bullying that students with and without special needs participate in. One of these differences is in terms of density. Students with special needs experience bullying behaviors more frequently and according to the teachers, another difference is in the way they deal with bullying. Participating teachers think that when students with special needs are bullied, they generally cannot cope with it, cannot protect, and defend themselves. These teachers also stated that students with normal development try to cope with bullying in various ways, but this situation is not the same for students with disabilities.
- 4) There are differences in the bullying that students experience according to their diagnosis. Teachers stated that these differences stemmed from the type and severity/degree of the diagnosis of the student with special needs received.
- 5) Bullying behaviors vary depending on grade level and age. Teachers stated that bullying increased as grade level and age increased. However, these teachers stated that bullying behaviors reached the highest level at the secondary school level and decreased towards high school.
- 6) Bullying behaviors vary depending on gender. Generally, female students are exposed to verbal bullying and male students are exposed to physical bullying.
- 7) While some of the students with special needs remain silent during bullying, some of them resort to solutions such as escaping from the environment, responding to bullying with bullying, and complaining to their teacher.
- 8) In order to end the bullying of students with special needs in schools, awareness, empathy, and behavior change studies should be carried out. In addition, it is recommended by teachers to conduct inspections in terms of bullying.

Yazar(lar)ın Beyanı

Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Araştırma tek yazarlıdır. Bütün süreç araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Etik Kurul Kararı: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 08.03.20022 tarih ve 2022/2 sayılı Etik Kurulu Onayı alınmıştır.

Çatışma beyanı: Araştırmada yazarlar arasında ya da diğer kişi/kurum/kuruluşlarla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve teşekkür: Bu araştırma için herhangi bir kurumdan finansal destek alınmamıştır.